

פרשת דברים

א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-כָּל־
יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר בְּעֶרְבָה מִזֶּמֶר
סוֹף בֵּין־פָּאֶרָן וּבֵין־תַּפַּל וְלִבְנֵי וַחֲצֹרֹת וְדִי
זָהָב:
דִּאֲתַפְּלוּ עַל מָנָא וּבְחֻצְרוֹת דִּאֲרַגְזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל דְּעֶבְדוֹ עַגְל דְּדָהָב:

רש"י

א (א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום
זה, לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז, מפני כבודן של ישראל: אל כל ישראל. אילו
הוכיח מקלות, היו אלו שזשוק אומרים, אחס הייתם שומעים מנן עמרם ולא השיבותם דבר מכך
וכך, אילו היינו שם היינו משיצים אותם, לכך כנסם כולם, ואמר להם הרי כולכם כאן, כל מי
שיש לו תשובה ישיב: במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב, ומהו במדבר, אלא שציל מה
שהכעיסוהו במדבר, שאמרו מי יתן מותנו וגו' (שמות טו, ג): בערבה. שציל הערבה, שחטאו
בצנעל פעור צעטים בערבות מואב: מול סוף. על מה שהמרו צים סוף צצואם לים סוף, שאמרו
המצלי אין קצרים צמרים (שם יד, יא), וכן בנסעם מתוך הים, שנאמר וַיִּמְרוּ עַל יַם צִים סוֹף
(תהלים קו, ז), כדאיתא בערכין (טו,): בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי שמעון בן יוחאי,
חזרנו על כל המקרא, ולא מנינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיחן על הדברים שחפלו על
המן שהוא לבן, ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (במדבר כא, ה), ועל מה שעשו במדבר פארן
על ידי המרגלים: וחצרות. במחלוקתו של קרח. דבר אחר, אמר להם, היה לכם ללמוד ממה
שעשיתי למרים בחצרות שציל לשון הרע, ואחס נדחתם במקום: ודי זהב. הוכיחן על העגל,
שעשו שציל רוב זהב שהיה להם, שנאמר וְכֶסֶף הַרְצִיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לָצֶעַל (הושע ג, י):

ספרי

תוכחות, שנאמר (עמוס ד א) שמעו הדבר הזה
פרות הבשן אשר בהר שומרון, אלו בתי
דינים שלהם.

כיוצא בו אתה אומר (ירמיה ל ד), ואלה
הדברים אשר דבר ה' אל ישראל ואל יהודה,
וכי לא נתנבא ירמיהו אלא אלו בלבד, והלא
שני ספרים כתב ירמיהו, שנאמר (ירמיה נא
סד) עד הנה דברי ירמיהו, ומה תלמוד לומר
ואלה הדברים, אלא מלמד שהיו דברי
תוכחות, שנאמר (ירמיה ל ה-ז) קול חרדה
שמענו פחד ואין שלום, שאלו נא וראו אם
יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו

א (א) אלה הדברים אשר דבר משה וגו' -
וכי לא נתנבא משה אלא אלו בלבד, והלא
הוא כתב את כל התורה כולה, שנאמר (דברים
לא ט) ויכתוב משה את התורה הזאת, מה
תלמוד לומר אלה הדברים, מלמד שהיו
דברי תוכחות, שנאמר (דברים לב טו) וישמן
ישורון ויבעט.

כיוצא בו אתה אומר (עמוס א א), דברי עמוס
אשר היה בנוקדים מתקוע אשר חזה על
ירושלים, וכי לא נתנבא עמוס אלא אלו
בלבד, והלא יותר מכל חביריו נתנבא, ומה
תלמוד לומר דברי עמוס, שהיו דברי

ספרי

כילודה וגו', הוי כי גדול היום ההוא ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע.

כיוצא בו אתה אומר (ש"ב כג א), ואלה דברי דוד האחרונים, וכי לא נתנבא דוד אלא אלו בלבד, והלא כבר נאמר (שם פסוק ב) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, ומה תלמוד לומר ואלה דברי דוד האחרונים, אלא מלמד שהם דברי תוכחות, ומנין שהיו דברי תוכחות, שנאמר (שם פסוק ו) ובליעל כקוץ מונד כולהם.

כיוצא בו אתה אומר (קהלת א א), דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים, וכי לא נתנבא שלמה אלא אלו בלבד, והלא שלשה ספרים כתב, מה תלמוד לומר דברי קהלת, מלמד שהיו דברי תוכחות, ומנין שהיו דברי תוכחות, שנאמר (שם פסוק ה-ז) וזרח השמש ובא השמש, הולך אל דרום וסובב אל צפון, סובב סובב הולך הרוח זהו מזרח ומערב, ואומר כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא, כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ובים, שאין להם מתן שכר.

אל כל ישראל - אילו הוכיח מקצתם, היו אלו שבשוק אומרים, כך הייתם שומעים מבין עמרים ולא הייתם משיבים לו דבר כך וכך אילו היינו שם היינו משיבים לו ארבע וחמש פעמים על כל דבר ודבר. דבר אחר, מגיד שכנסן משה מגדולם ועד קטנם, ואמר להם הריני מוכיחכם, כל מי שיש לו תשובה יבוא ויאמר.

דבר אחר, אל כל ישראל - מלמד שהיו כולם בעלי תוכחה ויכולים לעמוד בתוכחות. אמר רבי טרפון, העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול להוכיח. אמר רבי אלעזר בן עזריה, העבודה אם יש בדור הזה מי שיכול לקבל תוכחה. אמר רבי עקיבא, העבודה אם יש בדור הזה מי שיודע היאך מוכיחים. אמר רבי יוחנן בן נורי, מעידני

עלי שמים וארץ, שיותר מחמשה פעמים נתקנתר על ידי רבי עקיבא לפני רבן גמליאל ביבנה, שהייתי קובלני עליו והיה מקנתרו, ויודע אני בו שהיה מוסיף בי אהבה, לקיים מה שנאמר (משלי ט ח) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך. (ערכין טז:).

בעבר הירדן - מלמד שהוכיחם על מה שעשו בעבר הירדן.

במדבר - מלמד שהוכיחם על מה שעשו במדבר. דבר אחר, במדבר, מלמד שהיו נוטלים בניהם ובנותיהם קטנים וזורקים לתוך חיקו של משה, ואומרים לו, בן עמרם, מה אנונא התקנת להם לאלו, מה פרנסה התקנת להם לאלו. רבי יהודה אומר, הרי הוא אומר (שמות טז ג) ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים.

דבר אחר, במדבר - זה הכלל על כל מה שעשו במדבר.

בערבה - מלמד שהוכיחן על מה שעשו בערבות מואב, שנאמר (במדבר כה א) וישב ישראל בשטים וגו'.

מול סוף - מלמד שהוכיחן על מה שעשו בים סוף והמרו בתוך הים והפכו עורף כלפי משה שלש מסעות. רבי יהודה אומר, המרו על הים והמרו בתוך הים, וכן הוא אומר (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף.

יכול שלא הוכיחם אלא בתחילת מסע, בין מסע למסע מנין, תלמוד לומר **בין פארן ובין תופל**.

ובין תופל ולבן - דברי תפלות שתפלו על המן, וכן הוא אומר (במדבר כא ה) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל. אמר להם, שוטים, כל עצמם של מלכים אין בוררים להם אלא לחם קל, שלא יהא אחד מהם גוסה ודלריא אוחזתו, אבל אתם בטובה שהיטבתי לכם, בה אתם מתוכחים ומתרעמים לפני. הוי כטובה שהיטבתי לאדם הראשון, שאמרתי (בראשית ב יח) אעשה לו עזר כנגדו, בטובה שהיטבתי

דברי פתיחה

מה נכבד היום בהגלות נגלות אור יקרות והיו למאורות, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, כאשר זוכים אנו להעלות על משב'ח הדפוס מדרשי רבותינו לחמשה חומשי תורה, והם מדרש רבה לספר בראשית, מכילתא לספר שמות, תורת כהנים [המכונה גם ספרא] לספר ויקרא, וספרי לספר במדבר ודברים.

והנה דברי רבותינו התנאים בעלי המדרשים הנ"ל הם היסוד והשורש לכל תורה שבעל פה היוצאת מתוך התורה שבכתב, והם מהווים את העיקר הגדול לבנין שממנו בנה רש"י הקדוש את חיבורו הגדול על התורה, ואת היסוד לכל שאר המפרשים שבאו אחריו.

ואף על פי שהדברים ידועים ומפורסמים אצל כל תופסי התורה בכל בית ישראל כי דברי רבותינו ז"ל הנ"ל מהם יתד ומהם פנה לכל התורה שבעל פה המסורה בידינו, מכל מקום למרבה הפלא רבה העזובה בהם, ולצערינו הרב לא הורגלו הלומדים ללמוד בהם על הסדר, והמה מונחים בקרן זוית, ואך כאשר האדם מתקשה באיזו דרשת חז"ל, או אז יפנה לראות דברי רבותינו במקורם. והסיבה שגרמה זאת היא משום שעד כה לא נדפסו ספרי רבותינו התנאים יחד עם החומש ופירש"י, אלא כספרים בפני עצמם שעליהם חונים דברי המפרשים, ולכן הם נחשבים כספר עיוני לעת הצורך וכדי לברר איזה ספק וכנ"ל ולא כספר לימודי דבר שבת בשבתו ודבר יום ביומו כדי לדעת הפירושים המוסכמים של פסוקי התורה.

אמנם הגאון המלבי"ם זצ"ל, כבר זכה להדפיסם יחד עם החומש, ולפרשם באר היטב בביאורו המופלא, אך מכיון שהאריך לבאר דבריהם העמוקים מיני ים על פי כללי דקדוק לשון הקודש, להוכיח מניין הוציאו רבותינו ז"ל דרשתם מתוך הפסוק, אשר הגאון זצ"ל הנ"ל היה יחיד בתחום זה, עמדה חכמתו זו לגרום ללומדים להחשיב את ספרו כספר המצריך עיון רב וידיעות מוקדמות בכללי לשון הקודש, אשר לא רבים יחכמו בחכמה זו.

ובאמת ספרי המדרשים האלו, הינם ככל דברי רבותינו, אשר הגדול מוצא בהם טעם לפי גדלו והקטן לפי קטנו, ויד כולם צריכה למשמש בהם ולהגות בהם תדיר, ועל ידי זה תהיה עיקר תורה שבעל פה בביאור החמשה חומשי תורה שגורה בפי הכל, הן בחלק ההלכות הנוגעים לתרי"ג מצוות, והן בחלק ביאורי המקראות לפי הדרשות המקובלות מסיני גם בענייני אגדה ומוסר.

והן עתה נתגלגלה על ידינו הזכות הגדולה להאיר לארץ ולדורים עליה, בהדפסת דברי רבותינו במדרשים הנ"ל בצמוד להחומש עם פירש"י, בלי תוספת ומגרעת, כדי שירוץ הקורא בהם, ותקוותינו שבזכות זאת יתרבו הלומדים בהם ויהיו מצויים ומורגלים בפי הכל, ועל ידי זה תמלא הארץ דעה, כאשר דברי רבותינו שעליהם נצטוינו "הוי שותה בצמא את דבריהם", יהיו נר לרגלינו ואור לנתיבותינו, כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים.

ואכן לימוד "מדרשי החכמים" על התורה הוא עיקר מצות לימוד וידיעת התורה, וכמ"ש רש"י (ויקרא כ"ו י"ד) על הפסוק: "ואם לא תשמעו לי" להיות עמלים בתורה לדעת **מדרש חכמים** וכו'. "ולא תעשו" משלא תלמדו לא תעשו וכו'. והוא כי הכופרים בתורה שבעל פה במשך כל הדורות, כקרח ועדתו, והצדוקים ובייתוסים, וקראים ושומרונים, עד להרפורמים שבדורות אלו שאינם לומדים תורה על מנת לקיים מצוותיה על פי המסורת של תורה שבעל פה שקבלה משה מסיני, הם שורש פורה ראש ולענה, וכל הכפירות וההפקרות תלויות בהם. ובודאי הלומדים תורה עם מדרשי החכמים, היא אמיתת התורה, ויזכו ללכת בדרך הישרה.

והנה ה"חידוש" הגדול בסדר הזה, לשלב מדרש רבה לספר בראשית עם מכילתא לספר שמות ותורת כהנים לספר ויקרא וספרי לספר במדבר-דברים, באמת אין בו חדש, כי מה שידוע בעולם כ"מדרש רבה" לחמשה חומשי תורה, אין הוא חיבור אחד, אלא כל מדרש חיבור בפני עצמו, דמדרש בראשית רבה מיוחס לרבי הושעיא, ורש"י מביאו בכל ספר בראשית. ואילו מדרש שמות רבה, רש"י לא הזכירו כלל, כי הוא יסד את פירושו על דברי המכילתא. ובספר ויקרא רש"י ביסס דבריו על התורת כהנים, ואינו מביא את מדרש ויקרא רבה אלא לפרקים. ובספר במדבר וספר דברים, רש"י מבסס דבריו על דברי הספרי. [ומדרש במדבר רבה הוא מלוקט מדברי הגמרא ושאר דרשות רבותינו, ומדרש דברים רבה רובו מועתק ממדרש תנחומא]. נמצא אם כן שספר מדרש רבה הוא צירוף של כמה מדרשים, וכל מדרש לכל חומש הוא ספר בפני עצמו, וכבר האריך בכל זה הגאון מהר"ץ חיות זצ"ל בהקדמתו למדרש רבה.

אמנם עיקר מגמתנו בספר זה, הוא להביא דברי רבותינו **התנאים** אשר הם היו הבסיס לפירוש רש"י על התורה, ולכן הסדר ששילבנו, הוא הסדר הנכון לכל הבא אל הקודש להגות בדברי רבותינו התנאים בדרשותיהם על חמשה חומשי תורה.

וכבר רבינו הרמב"ם ז"ל בהקדמת ספר משנה תורה, הזכיר מדרש רבה בראשית יחד עם המכילתא, וז"ל שם: "וחיברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי

התורה, ר' הושעיה תלמידו של רבנו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית, ור' ישמעאל פירש מאלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא". וכן לענין הספרא והספרי, פירש רש"י (קידושין דף מ"ט ע"א): "מדרש - ספרא וספרי, שהן הלכות של מדרשי מקראות". ומבואר שסתם מדרש תורה הוא ספרא וספרי.

אם כן מעתה ואילך זכינו בס"ד להחזיר עטרת המדרש ליושנה להיות יד הכל ממשמשת בהם, ואין כל חד'ש תחת השמש, אלא בסידור הדברים ועריכתם בצורה ברורה ומאירת עיניים, באופן שירחיב דעתו של הלומד בהם. ובמהדורתנו נוספו מעלות יתירות בגרסאות מתוקנות, ובחלוקת הקטעים לפיסוק נכון, והדגשת הפסוקים הנדרשים, וציונים לדברי רבותינו ז"ל העשירים במקום אחר. וכל חיך אוכל יטעם יין ישן בקנקן חדש ואכל וחי לעולם.

ובזה עלינו לברך את כל העוסקים במלאכת הקודש, אשר השקיעו עמל ויגיעה מרובה לערוך את ספרים אלו בסדר יפה ונעים, נהיר ובהיר, אשר יגרום להאחיב את התורה על לב לומדיה. יה"ר שזכות רבותינו התנאים הקדושים ותורתם הנפלאה תעמוד להם להגדיל תורה ולהאדירה מתוך נחת ושמחת עולם.

והריני בזה לברך את כל התומכים היקרים שזכו להרים תרומות נכבדות לסייענו בהוצאתו לאור של כל כרך וכרך מחמשה חומשי התורה עם ביאורי מדרשי התנאים, שזכות המצוה הגדולה הזאת תעמוד להם להתברך בכל הברכות והישועות אכ"ר.

תפלתי על לשוני שספרים אלו ימלאו את יעודם, ויהפכו להיות לחם חוקם של כל לומד וצורב, ויהגו בהם הזקנים עם הנערים, ויקבעו בהם חק תלמודם, עד שיהיו שגורים בפי הכל, ועל ידי זה תמלא הארץ דעה את ה'. ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו. ובזכות התורה הקדושה נזכה לגאולת עולם ותחזינה עינינו בשוב ה' ציון ובנוה אפריון בב"א.

כ"ד הכותב והחותם לכבוד התורה והמאור שבה

הצעיר יעקב משה הלל יצ"ו

הקדמה

'יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי'¹, ודרשו רבותינו בספרי²: 'מה מטר זה יורד על האילנות ונותן בהם מטעמים לכל אחד ואחד לפי מה שהוא, בגפן לפי מה שהוא, בזית לפי מה שהוא, בתאנה לפי מה שהיא, כך דברי תורה כולה אחת, ויש בה מקרא ומשנה תלמוד הלכות והגדות'.

אם אמנם הבחינו רבותינו בין 'הלכה' ל'אגדה', וכך דרך משל מנו במשנה סדרי לימוד: מדרש הלכות ואגדות³, וכמה דברים אמרו וזכרו שיש בהלכה שאין באגדה וחילופיהן, עכ"ז תורה אחת היא, ובדרך לימודם דרשו חכמינו ופירשו כל העולה מן הכתובים בלא חילוק, עד שיש וכתוב אחד עצמו נדרש ביד חכם אחד להלכה ואגדה כאחד⁴. וכבר ידועים דברי מהרש"א⁵: 'ובאמת הנני רואה עתה מחכמי התלמוד שעשו חבור אחד מהלכות ואגדות, כי תורה אחת היא לנו בפירושה של התורה תורת משה, וכמה וכמה דרכי מוסר וחכמה והוראות ע"פ תורת משה אשר יוצאים לנו מתוך דבריהם מאגדות...!'

המדרשים אשר באו אלינו, מכמה בתי מדרשות יצאו ומכמה דורות נתהוו, והם מתחלקים לכמה מדות, כללים ופרטים, אבל עיקר חלוקתם הוא 'מדרשי התנאים' לעומת 'מדרשי האמוראים'. ולא סדרי דורות לבד שנו כאן, אלא שהתנאים במדרשם עשו להם הכתוב עיקר, פירשוהו ודרשוהו, פרשה אחר פרשה, פסוק בפסוק, 'מדרש עם פשוטו'⁶, לצד 'אגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו'⁷, ואף תיבות שבו דרשוהו לעצמן 'כפטיש יפוצץ סלע' כמחצב הזה המתחלק לכמה אבנים טובות⁸. ואילו מדרשי האמוראים, עיקר מגמתם בהרצאת דעות והגיונות, הליכות והלכות, שאין המקראות משמשים להם אלא כקישוטי תורה, כפתיחה וכיתד לתלות עליו

1. דברים לב, ב. 2. שם. 3. נדרים פ"ד מ"ג. וכיו"ב עוד הרבה בדרז"ל. 4. עיין ב"ק ס' ע"ב עה"פ כי תצא אש וכו'. 5. הקדמת חידושי הלכות. 6. לשון רמב"ן בהשגות על ספר המצות: והוא מאמרם, אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אבל יש לו מדרש עם פשוטו ואינו יוצא מידי כל אחד מהם, אבל יסבול הכתוב את הכל ויהיו שניהם אמת. 7. לשון רש"י בראשית ג, ח. 8. דוגמא לדרשה מעין זו המחלקת את הפסוק לתיבות נפרדות ודורשת כל תיבה לעצמה, הוא מ"ש בב"ר ט"ז ו', עה"פ שם ב' ט"ז, ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל: ר' לוי אמר צוהו על שש מצות, ויצו - על עבודת כוכבים וכו', ה' - על ברכת השם וכו', אלהים - אלו הדיינים, על האדם - זו שפיכות דמים וכו', לאמר - זה גילוי עריות וכו', מכל עץ הגן אכל - צוהו על הגזל. ועיין דברי החבר בכוזרי

כלי חמדה. וכך אנו מוצאים במדרשם, אשר מכל פרשה נבחר פסוק אחד או פסוקים אחדים, ועליו יתלו כל שלטי הגבורים.

מדרשי התנאים שבאו לידינו הרי הם: **מדרש בראשית רבה** - הוא אשר ביסודו משוקע מדרש תנאים לספר בראשית, וברבות הזמנים נוסף עליו עוד הרבה מדברי האמוראים, וכולם בסגנון אחד, הדורש את המקרא עצמו פסוק בפסוק⁹; **מכילתא דרבי ישמעאל**¹⁰ לספר שמות; **תורת כהנים** המכונה גם ספרא לספר ויקרא; **ספרי** לבמדבר ודברים¹¹.

וז"ל רבינו הרמב"ם ז"ל¹²: **וחיברו חכמי משנה חיבורין אחרים לפרש דברי התורה. ר' הושעיה תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית, ור' ישמעאל פירש מאלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא, וכן ר' עקיבה חיבר מכילתא, וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות, והכל חובר קודם התלמוד בבלי, עכ"ל**¹³.

מדרשים אלו המיוסדים על הפסוקים, ותכליתם לבארם ולדקדק בהם ולדורשם, לא יוכל הלומד להבינם לאשורם ולעמוד על תכליתם, אם לא שיהיו המקראות בשלימותם לנגד עיניו. ודעת לנבון כי המבקש לתלמוד הכתוב מפייהם של חכמינו, מעתיקי התורה, מוסרי תורה שבעל פה, לא יזכה לכך, אם לא יהיו דבריהם השלימים נגד עיניו כשהם עוקבים ובאים לצד המקרא. ועכ"ז לא זכינו עד עתה שיהיו דברי תורה ודרשות החכמים בשלימותם, מצומדים ומחוברים זה עם זה כראוי וכיאות.

כהיום הזה, החזרנו עטרת המדרש ליושנה ברוב פאר והדר, כאשר הנחנו לפני הלומד פסוקי פרשיות התורה בשלימותם, וסביבם יחנו מדרשי התנאים כולם בכמה

מאמר ג' ט"ו על דרשה זו. 9. ראה מבוא לב"ר הוצאת ר"י טהעדאר ור"ח אלבק, ברלין-ירושלים תרע"ב-תרצ"ב, והקדמת 'מדרש תנאים לבראשית' מאת ר"י מירסקי, ירושלים תשס"א. מדפיסי קושטא הביאו לבית הדפוס בשנת רע"ב קובץ מדרשים גדול, וכינום בשם כולל 'מדרש רבה', משום שמצאום גדולים בכמותם, אבל באמת אין המדרשים הבאים תחת שם זה שווים, לא בזמנם לא בסגנונם ולא במהותם. 10. ויש מרבתינו הראשונים שהיה לפנייהם גם מכילתא דרשב"י, אבל לידינו לא באו אלא שרידים, עיין מכילתא דרשב"י הוצאת מק"נ ירושלים תשט"ו. וכבר מצאו חכמים, כי בחלק האגדה הבא במכילתא קרובים מאד שני הספרים. 11. תו"כ וספרי מכונים גם 'ספרי דבי רב', ראה ב"ב קכ"ד ע"ב ועוד. על משמעות השם, עיין רש"י חולין ס"ו ע"א ד"ה תנא: 'לפי שהיה שגור בבית המדרש בפי כולם'. ועיין רמב"ם בהקדמת משנה תורה שפירש בע"א. לפני איזה מרבתינו הראשונים היה גם 'ספרי זוטא' (ולעיתים מכונה: מדרש פנים אחרים) לחומשים במדבר ודברים, ולא בא לידינו אלא ליקוט ממנו. וע"ע: רד"צ הופמן, מדרש תנאים לספר דברים, ברלין תרס"ח. 12. הקדמת משנה תורה. 13. ומקורו מדברי בה"ג (ד"ו דף קמ"ד ע"ב, אלא שבאו דברי בה"ג משובשים). ומה שייחס הרמב"ם את המדרש לר' הושעיה, עיין שם הגדולים לרחיד"א מע"ס אות רבה. ומש"כ על המכילתא 'עד סוף התורה', כבר האריכו חכמים

מעלות טובות ומועילות, בגירסאות מתוקנות¹⁴, בפיסוק וקיטוע נכון, ובהדגשת הפסוקים הנדרשים בהם, וציוני דברי חכמים העשירים במקו"א¹⁵. כל זאת ועוד, כדי שעין הקורא תרוץ בהם, ישיש כגבור לרוץ אורח.

מאליו מובן, שעל הגליון יבואו גם עצי חיים עמודי תורה, יכין ובוועז עליהם נכון בית ישראל בלימוד המקרא, תרגום אונקלוס, מבית מדרשו של רבי אליעזר ורבי יהושע¹⁶, ופירוש רש"י, 'שהוא בנוי על יסוד התלמוד'¹⁷ ועיקרו להגיש סולת מנופה מדברי חכמים בפירושם ובדרשותם, ועתה כאשר יבואו דברי רבותינו כשהם סמוכים לפירושו ז"ל, יזכה הלומד לעמוד על מקורותיו של רש"י, כי מימיו מן המקדש המה יוצאים, ואור בהיר יזרח על פירושו.

קראנו לחיבור כולו '**מדרש תורה**' ע"פ דברי רבותינו¹⁸: 'מאי תורה, מדרש תורה'. ופירש"י ז"ל: ספרא וספרי שהן הלכות של מדרשי מקראות, עכ"ל.

ובכן, מסכנו לפני הלומדים יין ישן בקנקן חדש, ואם שמוע בישן תשמע בחדש¹⁹, ונתנו על השולחן לחם פנים, וכמאמר ז"ל על הכתוב 'פנים בפנים דבר ה' עמכם': תנא, פנים תרי, בפנים תרי, הא ארבעה אפין, פנים של אימה למקרא, פנים בינוניות למשנה, פנים שוחקות לתלמוד, פנים מסבירות לאגדה²⁰.

'אחת דיבר אלהים, שתיים זו שמעתי'²¹, תורה שבכתב עם תורה שבעל פה²², הלכה ואגדה, כולם מרועה אחד ניתנו. 'כתוב לך את הדברים האלה'²³ - תורה שבכתב, 'כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית'²⁴ - תורה שבעל פה²⁵. אמר לו הקב"ה [למשה], בלוחות השניים אני נותן לך שיהא בהם הלכות מדרש ואגדות, הה"ד 'ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה'²⁶.

'ומטבע של ברכה אחרונה כך הוא, אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו. פירוש, תורת אמת, היא תורה שבכתב, וחיי עולם נטע בתוכנו, היא תורה שבעל פה דכתיב²⁷ דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים'²⁸.

המערכת

אם בפירוש הדברים ואם בהצעת תיקונים. ¹⁴. נוסח המדרשים עיקרו נקבע על פי הדפוסים המצויים, זולת איזה מקומות שהוצרכנו להעמיד הגרסה ע"פ כתבי יד דווקניים. במקומות בהם מצאנו חילופי נוסחאות, קבענו הנוסח המחזורי המתקיים בספרים הנדפסים, ולא ראינו מקום לציון גרסאות מחולפות, כדי לא להלאות הלומד בשינויי נוסחאות. וזאת למודעי, כי לא באנו בזה חלילה לקבוע נוסח המדרש באופן מוחלט, כי אם להקל על הלומדים והמעיינים. ¹⁵. במדרש בראשית רבה שמנו לנו עיקר לציון גם לדברי רבותינו שבתלמוד ירושלמי, שמתוך שמדרש זה מפירותיה של ארץ ישראל הוא, נמצאו דבריהם שווים במקומות הרבה. ¹⁶. מגילה ג' ע"א. ¹⁷. מג"א סי' רפ"ה ס"ק ג'. ¹⁸. קידושין מ"ט ע"ב. ¹⁹. ברכות מ' ע"א. ²⁰. ילקוט ואתחנן רמז תק"ל. ²¹. תהלים סב, יב. ²². עיין הקדמת רש"י לשה"ש ורמב"ן במשפט החרם. ²³. שמות לד, כז. ²⁴. שם. ²⁵. גיטין ס' ע"ב. ²⁶. שמו"ר כי תשא מ"ו. ²⁷. קהלת יב, יא. ²⁸. טור או"ח סי' קל"ט.